

El creixement econòmic català del segle XVIII i l'Estat borbònic

David Ferré Gispets*
Universitat Pompeu Fabra

Rebut 22 desembre 2023 · Acceptat 20 gener 2024

RESUM

La influència de l'Estat i de les institucions en el creixement econòmic és un camp d'estudi que ha gaudit d'un notable èxit en els darrers anys. En les properes pàgines repassarem la influència que tingueren algunes reformes empreses pels governs de l'Espanya borbònica en el creixement econòmic que experimentà Catalunya durant el segle XVIII. Per fer-ho, contrastarem els estudis existents sobre cadascun dels àmbits d'acció de l'Estat en l'aparell fiscal i productiu català. Així mateix, per valorar l'abast real del seu impacte, descriurem quins foren els fonaments més profunds i determinants de la transformació de l'economia catalana del moment.

PARAULES CLAU: Catalunya, creixement econòmic, Estat, segle XVIII, Borbó

UN DEBAT INTERESSANT... I INTERESSAT?

L'estudi del paper dels estats o de les institucions en l'esperonament del creixement econòmic ha sigut un tema de recerca que ha atret l'interès d'economistes i historiadors de l'economia d'arreu del món durant les darreres dècades.¹ No és estrany, doncs, que aquest apropament analític també hagi tingut impacte en l'estudi de l'arrencada econòmica catalana del segle XVIII.² En aquest sentit, la conjunció temporal existent entre l'inici d'aquesta etapa d'important creixement econòmic amb els profunds canvis polítics i institucionals que comportà l'establiment de la casa dels Borbó al tron de Madrid ha dut molts autors a relacionar ambdós fenòmens. En massa ocasions, aquest apassionant camp de recerca ha acabat degenerant en un agre debat entre modernistes d'arreu centrat en l'expressió de judicis més o menys benvolents sobre el que la nova dinastia significà per a Catalunya i la seva economia.³

Una polarització que tocà sostre durant la primera dècada i mitja del nou segle, coincidint amb l'efemèride dels tres-cents anys de la Guerra de Successió. Davant de les glosses més o menys efusives dels beneficis que l'acció de l'Administració borbònica tingué sobre l'economia catalana expressades per estudiosos com Gabriel Tortella, Carlos Martínez Shaw o Roberto Fernández, altres historiadors com Josep Fontana, Jaume Torras, Llorenç Ferrer, Francesc Valls o Josep Maria Delgado no han dubtat a matisar o a contravenir sòlidament aquestes lectures tan

positives posant més èmfasi en el pes de les transformacions prèvies al canvi dinàstic.⁴

La fi dels actes, congressos i conveniències editorials emmarcats en la commemoració del Tricentenari no significà pas l'acabament del debat, ans al contrari. En els darrers anys han vist la llum diverses recerques i síntesis que han contribuït a la seva continuïtat en oferir noves observacions i aprofundir en àmbits d'estudi alternatius que poden complementar i/o confrontar les visions plantejades.⁵ És per aquesta raó que, en les properes pàgines, procurarem oferir una aproximació actualitzada sobre aquest subjecte d'anàlisi, repassant els pilars fonamentals de la discussió historiogràfica i incloent-hi les darreres aportacions. Emperò, per fer-ho d'una manera solvent, és imprescindible que abans centrem la nostra atenció a descriure quins foren els veritables fonaments que sostingueren el creixement econòmic català del segle XVIII. Sols així podrem jutjar quin fou el paper que tingué l'Estat borbònic en les transformacions que se succeïren durant aquest període i l'abast de la seva acció.

LES AUTÈNTIQUES BASES DE L'ARRENCADA CATALANA DEL SET-CENTS

A dia d'avui, és ben conegut que el creixement econòmic català del Set-cents tingué l'inici en la transformació experimentada per múltiples àmbits de l'agricultura catalana, deixant de dedicar-se a la producció d'autoconsum per orientar-se a la producció per al mercat. Un procés clarament encapçalat pel sector vitivinícola i aiguardenter, que permeté la integració del Principat en els circuits

* **Adreça de contacte:** David Ferré Gispets. Universitat Pompeu Fabra, Departament d'Humanitats, Edifici Jaume I (campus de la Ciutadella). Carrer Ramon Trias Fargas, 25-27, 08005 Barcelona.
E-mail: david.ferre.gispets@gmail.com

comercials atlàntics a causa de la creixent demanda de vins i espirituosos iniciada durant la segona meitat del segle XVII. És impossible iniciar aquest apartat sense fer referència a Pierre Vilar i a la seva monumental obra *Catalunya dins l'Espanya moderna*, on l'autor llenguadocià ja apunta cap a aquesta direcció en el cèlebre capítol dedicat al «segon redreçament català».⁶ Uns anys abans que els estudis de Vilar veïessin la llum, Emili Giralt ja havia sigut pioner a assenyalar la rellevància del monocultiu de la vinya penedesenca a finals del XVII i la influència dels agents comercials holandesos i britànics per l'exportació de vins i licors catalans al mercat atlàntic.⁷ Contemporàniament, un jove Josep Fontana observà quantitativament l'existència d'un important creixement del comerç exterior barceloní entre els anys 1664 i 1693/1699 en la seva tesi.⁸ Més recentment, els estudis monogràfics de Francesc Valls i Agustí Segarra han refermat aquesta interpretació.⁹ D'altra banda, les obres de Benet Oliva i Pere Molas sobre les estretes relacions entre la burgesia mercantil catalana del període, o els treballs d'Albert Garcia Espuche i Josep Fàbregas sobre alguns comerciants neerlandesos destacats com Joan Kies o Arnold Jäger han permès aprofundir notablement el nostre coneixement actual sobre la rellevància d'aquest sector i els seus principals implicats en l'arrencada econòmica del país.¹⁰

Així, doncs, de quina manera la demanda creixent de vins i aiguardents des del nord d'Europa fou l'element essencial que dinamitzà l'economia catalana i que donà inici a transformacions de llarg abast que esdevindrien el fonament clau del creixement català del segle XVIII? En primer lloc, el conreu de la vinya —seguit d'altres cultius de naturalesa i ritmes de treball similars com l'olivera o la fruita per assecar— fou un dels principals responsables del creixement general de la superfície cultivada al Principat a través de les rompudes i de la creació de feixes en zones abruptes i tradicionalment poc productives, alhora que esdevingué clau en la flexibilització de l'accés a la terra gràcies al protagonisme dels contractes de rabassa morta.¹¹ Així mateix, l'especialització vitivinícola de les comarques litorals, prelitorals i centrals obrí la porta a altres especialitzacions agràries i manufactureres comarcals o locals que, combinades, donaren lloc a un mercat intern progressivament més integrat i compensat.¹²

Alhora, l'exportació de vins i aiguardents també possibilità una creixent integració de l'economia catalana en els mercats atlàntics i nord-europeus, tot i la recomposició que aquests àmbits de negoci patiren després de la Guerra de Successió i de la renovada competència francesa que hagueren d'afrontar.¹³ Aquesta circumstància esdevindria clau per incentivar i alimentar altres sectors essencials de la producció manufacturera catalana, com els de l'àmbit tèxtil.¹⁴ Al mateix temps, la reinversió dels capitals obtinguts d'aquests trànsits atlàntics també serví per a compensar i reforçar algunes vies tradicionals del comerç mediterrani. L'exemple més clar en serien les importacions de grans castellans, italians, francesos i nord-africans per sostenir el creixement de la demanda genera-

da per l'alça poblacional del segle XVIII.¹⁵ A més, aquestes dinàmiques de negoci també acabarien motivant la penetració comercial catalana a altres províncies de la monarquia de les dues ribes de l'Atlàntic. En trobaríem una bona mostra a Galícia, on l'arribada progressiva de comerciants i botiguers catalans tingué com a objectiu tant el sector del peix salat com els arrendaments municipals —o estats— de provisió de vins, que serviren per a compensar les inversions inicials en el camp de la salaó.¹⁶

Finalment, tant l'impuls dels mercats hispànics com l'arribada de les inversions estrangeres provinents de la demanda del mercat nord-europeu contribuïren a una major redistribució de la renda agrària, a incentivar la pluriactivitat pagesa, les formes de complementarietat i diversificació amb altres activitats productives o comercials, alimentant la imprescindible voluntat emprenedora per dur-les a terme. Cal no oblidar que la parària i la fragmentació productiva del sector tèxtil serien el pal de paller de la producció llanera del país, formant part d'aquest sistema de diversificació de l'activitat camperola i permetent l'entrada al món de la manufactura d'una important bossa de mà d'obra tant masculina com, especialment, femenina.¹⁷ En conseqüència, la conjunció de totes les dinàmiques descrites acabà afavorint una major circulació de capitals dins dels mercats locals i en les pròpies economies pageses, repercutint de retruc en l'alça de la natalitat i la fecunditat.¹⁸ Ho va fer tant en algunes zones del territori que historiadors com Rosa Congost han arribat a proposar l'existència d'una «revolució industriosa» al llarg del Set-cents en àmbits com l'Empordà i les terres gironines, seguint el concepte emprat per Jan de Vries.¹⁹

Tanmateix, tots aquests canvis transcendents que es veieren impulsats per la demanda atlàntica de vins i aiguardents mai hagueren pogut succeir si abans el país no hagués posseït les capacitats i condicions necessàries per dur-los a terme i aprofitar els estímuls d'aquest nou mercat. És precisament en aquestes *preconditions* o «potencialitats acumulades» —en paraules emprades per Antoni Simon i Tarrés—²⁰ on hem de cercar els elements diferencials que permeten explicar la particularitat del creixement català del segle XVIII.

Una de les més evidents i transcendents fou l'afermament de l'emfiteusi com a via flexible i preferent d'accés a la terra després de la reestructuració del sistema feudal català que significà la Sentència Arbitral de Guadalupe, i tot i la diversitat de models agraris existents al territori.²¹ D'altra banda, la figura tradicional de l'hereu actuarià com a força aglutinadora o de conservació del patrimoni en evitar una parcel·lació excessiva de les terres més productives i actives. Alhora, també forçà els cabalers a cercar noves oportunitats de negoci, entre les quals es podria trobar l'explotació de noves terres liminars o de menor productivitat a través de la rabassa morta, la mitgeria i altres contractes o establiments similars.²² Tots dos elements combinats facultaren el sistema agrari català per assumir sense el perill de col·lapse maltusià el creixement poblacional experimentat durant el Set-cents, sempre comptant amb el co-

merç com a eina de compensació davant de les mancances productives puntuals dels cultius més essencials per a la subsistència. Aquest model permeté la superació de crisis alimentàries importants com la de 1765, per bé que obrí la porta a nous tipus de crisis originades per la interrupció dels fluxos comercials.²³ Un segle abans, però, tota aquesta arquitectura jurídica i legal ja es trobava ben consolidada.²⁴

Seguint amb altres factors de naturalesa no econòmica, cal parar atenció a l'existència d'un element essencial i de llarga tradició dins la cultura empresarial catalana: la companyia o societat. Ja des de la seva generalització com a instrument d'emprenedoria i autoorganització dels mercaders catalans dels segles XIV i XV, la flexibilitat d'aquest model organitzatiu de l'activitat i la iniciativa econòmiques la feren enormement atractiva per a la consecució de negocis de totes menes.²⁵ Per a la Catalunya de la segona meitat del Sis-cents, Isabel Lobato Franco analitzà la versatilitat d'aquestes companyies tant en l'àmbit comercial com en el manufacturer, així com en la gestió d'arrendaments públics i privats. Així, definí les seves potencialitats com a eina d'acumulació de capitals i de repartiment del risc, com a plataforma per a la diversificació de les inversions i, en definitiva, com un instrument idoni per a l'emprenedoria i la col·laboració empresarial.²⁶

Tampoc podem oblidar les potencialitats del capital social existent a les viles i ciutats catalanes i que es deixà veure a través de la vitalitat de gremis i parròquies, o la influència d'una cultura cívica particular amb unes fortes arrels contractualistes i legalistes, clarament demostrada per la decisiva i contínua acció dels notaris catalans en la fixació dels termes i la legitimació legal i consensuada de les activitats econòmiques privades entre tots els seus participants.²⁷ Un fet que es mantingué inalterat durant el segle XVIII per la supervivència del dret privat català a l'establiment de la Nova Planta.

Finalment, com ha demostrat Albert Garcia Espuche, la primera descentralització de les activitats productives esdevinguda a la segona meitat del segle XVI i principis del XVII ja avançà algunes de les dinàmiques manufactureres i comercials que esdevindrien majoritàries durant la centúria següent. De manera paral·lela, l'estructura urbana de Catalunya patí una nova reorganització i jerarquització demogràfica, bastint una xarxa cada vegada més integrada amb Barcelona al capdavant, però amb una importància creixent de les ciutats mitjanes. Dins d'aquest mateix període, Espuche també observa una reactivació del comerç de cabotatge arreu de la costa del Principat, així com les primeres iniciatives de penetració a mercats castellans empreses per mercaders catalans.²⁸ En relació amb aquest darrer àmbit, és important fer notar que les dinàmiques d'irrupció dels mercaders nord-europeus a l'àrea mediterrània —vitals per canalitzar la demanda de vins i aigües durant la segona meitat del segle XVII— també s'havien iniciat de manera irreversible al tombant del Cinc-cents a través de les grans importacions de blat bàltic fetes per pal·liar les males anyades constants de collites cereal·loques d'arreu del Mediterrani occidental.²⁹

L'ACCIÓ DE L'ESTAT. PROJECTES, INTERESSOS I (IN)CAPACITATS

Però, on queda el paper de l'Estat dins d'aquest esquema i quins efectes hi tingué? Per a Roberto Fernández, cal entendre l'absolutisme borbònic com el gran defensor i patrocinador del creixement econòmic del Set-cents, formant un binomi d'èxit juntament amb la «iniciativa catalana».³⁰ Per a Gabriel Tortella, la Guerra de Successió i la Nova Planta foren directament l'element clau que permeté a Catalunya desfer-se d'unes cadenes feudals que n'oprimien les capacitats, beneficiant-la gràcies a l'establiment d'una fiscalitat —pretesament— més equitativa i suportable.³¹ Per a tots dos autors —i per a molts d'altres—, la voluntat reformadora pròpia dels governs borbònics de tot el segle els dugué a plantejar importants iniciatives de redreç i reorganització encarades a cercar el major estímul econòmic possible. Unes reformes dins l'àmbit fiscal, comercial o militar que tingueren com a resultat l'obertura general i generosa dels mercats hispànics peninsular i americà als comerciants i botiguers catalans, que pogueren alimentar els seus establiments gràcies a una manufactura salvaguardada per lleis de naturalesa proteccionista i incentivada mercès a una demanda estatal canalitzada a través dels contractes de subministrament militar.³²

Aquesta línia argumental s'emmarca clarament dins dels estudis sobre les capacitats, efectes i limitacions del reformisme borbònic, que ha gaudit d'un notable èxit des de fa dècades, que també han impactat de manera clara en l'elaboració de moltes de les biografies dels primers Borbons espanyols.³³ Tanmateix, alguns autors com Pedro Ruiz Torres ja han posat de manifest l'existència de notables limitacions internes d'aquest reformisme per al conjunt de la monarquia.³⁴ Per al cas que ens ocupa, Jaume Vicens Vives, tot i reconèixer els possibles beneficis que rebé l'economia catalana d'algunes mesures preses pels governs borbònics, ja avançà a mitjan segle passat que calia tenir una certa prudència davant de les lectures més eufòriques i positivistes sobre la capacitat d'incidència de l'Estat en un fenomen tan complex i de fonaments tan heterogenis com el creixement econòmic català.³⁵ Tot seguit repassarem els principals punts argumentals sobre els quals es basteix el discurs més positiu sobre l'acció de la Corona en el creixement econòmic català, procurant contrastar-los amb els principals estudis que cada aspecte ha rebut durant les darreres dècades.

El nou sistema fiscal del Principat

Tal com ja hem avançat, la profunda reforma de la fiscalitat catalana iniciada per la nova Administració borbònica l'any 1713 és un dels elements més adduïts com a positius per al creixement econòmic del país. Com a conseqüència d'aquestes consideracions, disposem d'una quantitat important d'obres dedicades a l'estudi general del model fiscal borbònic a Catalunya i, particularment, a la creació del cadastre. Ens en servirem per a contraposar les opinions

enfrentades sobre els efectes que aquest àmbit tingué en el creixement català del Set-cents.

En el seu estudi clàssic sobre la hisenda reial espanyola d'antic règim, Miguel Artola va defensar que l'establiment del cadastre significà una modernització tributària d'inspiració equitativa, criticant les lectures més matisades d'investigadors com Joan Mercader, Pierre Vilar o Jordi Nadal.³⁶ Més recentment, en el seu examen dels efectes dels impostos «equivalents» a tots els territoris de la Corona d'Aragó, Josep Juan Vidal també posa èmfasi en aquest element de «modernitat» del nou sistema fiscal borbònic català, comparant-lo molt positivament amb el castellà.³⁷ Tanmateix, el més defensor de les benaurances del cadastre seria, novament, Gabriel Tortella, que el qualificà com un impost «mejor diseñado, más justo y más equitativo».³⁸ A banda de la consideració de modernitat i de l'avantatge competitiu amb la hisenda castellana, tots aquests autors també coincideixen a assenyalar que el manteniment més o menys estable de la quota a cobrar des de la dècada de 1720 fins a la fi del segle suposà una fossilització de l'impost en relació amb l'evolució a l'alça dels preus corrents. Aquest fet hauria beneficiat clarament els catalans amb una fiscalitat progressivament més lleugera en els moments de major creixement econòmic.

Tal com es desprèn de les referències d'Artola, al darrer terç del segle passat diversos experts sobre el Set-cents català ja havien assenyalat la necessitat d'atenuar les lectures més positivistes sobre la nova fiscalitat borbònica, qüestionant-ne definitivament l'essència «moderna».³⁹ La principal discrepància entre els uns i els altres rau en la consideració diferent de la pròpia naturalesa de l'impost. D'una banda, Artola o Tortella defensen que es tracta d'una imposició progressiva, amb una major taxació a les fortunes i als tenidors més grans. Una consideració que es desprèn clarament dels debats intel·lectuals contemporanis a la seva conceptualització i establiment, així com de la documentació oficial produïda per l'Administració fiscal.⁴⁰ De l'altra, Mercader, Nadal o Delgado defensen que es tracta d'un impost de quota, és a dir, amb una quantitat total fixada per la Corona, però distribuïda arbitràriament pel territori i repartida localment de maneres molt heterogènies. Un tribut que nasqué com una eina imprescindible per a sostenir la nova guarnició militar del Principat i que funcionà amb pràctiques de cobrament directament vinculades a la fiscalitat d'excepció instaurada durant el bienni 1713-1714. Pràctiques que, en alguns casos, es continuaren duent a terme fins a la segona meitat del segle.⁴¹ A tots aquests elements, cal sumar-hi el pes de la resta de noves impositcions creades amb el mateix fi de sostenir les tropes, com els tributs de bagatges o utensilis, a banda dels ja coneguts serveis d'allotjaments que havien afectat enormement el país des de mitjan segle XVII.⁴²

Així mateix, amb la fi del conflicte successori, la hisenda reial prengué possessió de totes les rendes i impostos que anteriorment havien estat privatis de la Diputació del General o del Consell de Cent de Barcelona. Alhora, instaurà nous monopolis ja existents a Castella, que fins

llavors no havien afectat el Principat, com el del tabac, el del paper segellat o el de la sal.⁴³ De fet, seguint les dades aportades pel clàssic estudi d'Emiliano Fernández de Pinedo, el cadastre sols suposava a l'entorn del 66,5 % del total de la càrrega fiscal catalana durant la dècada de 1720, mentre que el 33,5 % restant sortia d'aquest conjunt d'impostos assimilats i dels monopolis reials.⁴⁴ Precisament, el creixement substancial de les quantitats cobrades a través d'aquestes taxes indirectes durant la segona meitat del segle —provocat pel creixement general de l'economia catalana— permeté a la Corona compensar la progressiva disminució de la càrrega fiscal cadastral.⁴⁵

Aquest darrer aspecte esdevé clau per respondre a l'existència d'un eventual desavantatge competitiu entre els sistemes fiscals de l'antiga Corona d'Aragó amb els de Castella. Un argument basat en el poc pes de la fiscalitat indirecta catalana vers la castellana, i que serviria per a explicar els desenvolupaments econòmics diferents d'ambdós territoris.⁴⁶ A la darrerria del segle, la pressió fiscal a les corones de Castella i d'Aragó es trobava en una situació certament equilibrada, a excepció de les províncies exemptes basques i navarreses.⁴⁷ Una situació que es mantingué en termes similars a partir de la dècada de 1780, tenint en compte la pèrdua de rellevància conjunta de les rendes provincials castellanes i dels seus equivalents aragonesos, motivada per la reorientació general de la recaptació fiscal de la monarquia cap a les rendes provinents del comerç americà, com els monopolis del tabac o les operacions comercials fetes directament després de l'obertura general dels ports colonials.⁴⁸

Així mateix, el sistema de recaptació del cadastre català tingué algunes particularitats que cal fer notar. Atesa la naturalesa forçosa del seu establiment, el procés per fixar les quantitats a cobrar en relació amb el valor de propietat immobiliària —l'impost «reial»— o de les rendes del treball —els coneguts com a «personal» i «ganancial»— fou clarament difícil a causa de la resistència més o menys passiva de la població, un fet que es traduí en ocultacions o taxacions incorrectes i desiguals. Per aquesta raó, des de 1719, les autoritats borbòniques es veieren obligades a dur a terme múltiples revisions del valor de les terres taxades.⁴⁹ La complexitat de calcular les rendes del treball també dugué l'intendent Antonio de Sartine a fixar el *ganancial* en un 10 % dels guanys provinents de la manufactura i el comerç, i a establir unes quotes fixes per al «personal» sobre els caps de família i mestres artesans, així com per als assalariats majors de 14 anys en el seu *Reglamento* de 1735.⁵⁰

D'altra banda, la responsabilitat d'aquests cobraments acabaria recaient sempre sobre les autoritats municipals, que anualment eren informades de les quantitats a recaptar localment fixades per aquests grups d'experts de la Intendència.⁵¹ Aquest fet obrí la porta a nombroses males pràctiques, desigualtats i corrupteles en els repartiments, atès que l'autoritat central sols comprovava l'arribada de les quantitats fixades en cadascun dels tres terços anuals, i no pas el procés pel qual es recaptaven.⁵² Finalment, a tra-

vés de l'estudi de les fonts cadastrals lleidatanes de la segona meitat del segle, Delgado també ha observat l'existència d'increments puntuals en les quantitats a cobrar municipalment, de vegades ascendint molt per sobre de les quotes fixades per l'intendent i pretesament fossilitzades. Aquestes variacions —que es donarien en les quantitats a percebre en cada ciutat, vila o lloc del corregiment— respondrien tant a recàrrecs forçosos sobre el sistema de cobrament cadastral com a les pròpies dinàmiques de cobrament locals i a la situació conjuntural de la hisenda del corregiment.⁵³

La conjunció de totes les dinàmiques descrites fins ara ens mostra una realitat que s'allunya notablement d'aquell impost progressiu, just i equitatiu descrit per Tortella. Amb tot plegat, aquestes característiques fonamentaren la seva consideració com una taxa punitiva i desigual molt estesa pel gruix de la societat catalana del moment exceptuant, això sí, alguns membres destacats de l'elit comercial barcelonina o de restringits cercles intel·lectuals que abonaren la visió positivista de l'impost expressada pels cercles il·lustrats castellans. Aquest fet acabà generant mobilitzacions constants en contra dels seus repartiments durant tota la centúria.⁵⁴ Un fet que costaria d'entendre en una societat pretesament beneficiada per un sistema tributari lleuger, eficient i modern.

Però el cadastre no fou l'únic tribut que despertà aquesta mena de recels i demandes de la seva supressió. L'establiment definitiu de l'estanc de l'aiguardent l'any 1740 —després de nombroses moratòries des de la dècada de 1720— generà una activa resposta per part del cos comercial català que acabà aconseguint que l'any 1746 la Corona el canviés per una taxa equivalent. Quelcom similar succeí amb el consolidat dret de bolla i plom, que fou formalment extingit i transformat en un impost indirecte de valor equivalent sobre l'entrada de productes i matèries primeres locals i colonials l'any 1770, gràcies a una activa campanya de súpliques iniciada per la Junta de Comerç de Barcelona.⁵⁵

La reforma duanera, l'ocupació progressiva del mercat peninsular i la liberalització del comerç amb Amèrica
Justament aquests darrers impostos afectaven dos dels sectors econòmics més actius de l'economia catalana, com eren el de les exportacions d'espirituosos i el de la producció i venda de teixits tant en mercats exteriors com en el creixent mercat peninsular i americà. No resulta estrany, doncs, que la presència cada vegada més important de productes i mercaders catalans arreu dels territoris europeus i americans de la monarquia al llarg del Set-cents també hagi sigut identificada com una conseqüència clara de les mesures preses pels governs borbònics.

Autors com Guillermo Pérez Sarrión han defensat sense embuts l'existència d'una acció conscient i activa de les autoritats reials «il·lustrades» que seguiren un programa mercantilista netament destinat a assolir els interessos nacionals que es coordinaria harmoniosament amb les xarxes comercials locals que havien aflorat arreu de la mo-

narquia per vertebrar un mercat igualment «nacional» i aconseguir, així, el creixement econòmic general.⁵⁶ Una política que, al capdavall, hauria beneficiat competitivament els agents econòmics catalans.⁵⁷

És evident que al llarg del segle XVIII, traginers i comerciants d'arreu del Principat estengueren les seves xarxes de botigues i agents per tota la Península, encetant d'aquesta manera una progressiva «colonització» dels diversos mercats provincials desplaçant la competència local i estrangera. Com en l'àmbit de la reforma fiscal, l'anàlisi d'aquestes dinàmiques comercials ha generat conclusions certament diferents. En aquest cas, l'origen de la discòrdia historiogràfica rau en quins foren els elements que generaren aquest procés. Ho fou la capacitat d'aquests comerciants catalans d'oferir uns preus i productes més atractius que la seva competència o bé l'existència d'un estat absolutista amb governs d'inspiració il·lustrada que, a través de la seva capacitat de legislar, havien creat un mercat captiu i obert a la seva disposició?⁵⁸

Els defensors d'aquesta segona opció solen adduir que la reforma duanera esdevinguda durant el regnat de Felip V havia eliminat la majoria de traves en el comerç entre les províncies, afavorint així la competitivitat dels productes catalans.⁵⁹ Van desaparèixer la majoria de duanes internes o *puertos secos* existents entre les diverses províncies de la monarquia des de 1717 a excepció, novament, de les províncies basques i Navarra.⁶⁰ D'aquesta manera, ja no hi hauria entrebancs que entorpiessin el pas de mercaderies des dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó als de Castella i viceversa. Amb tot, aquesta reforma no suposà pas una unificació dels aranzels pels gèneres estrangers, que a Catalunya es trobaven tradicionalment molt menys taxats que als territoris veïns.⁶¹ Per suavitzar aquestes diferències, la Corona decidí instaurar dues duanes de compensació o «de adeudo» per igualar la càrrega fiscal territorial a Fraga i Tortosa l'any 1742, alhora que a la primera vila es continuaven cobrant les taxes per la importació de llana aragonesa cap a Catalunya tot i la desaparició formal de la duana.⁶²

Així mateix, un altre element que s'ha emfatitzat com a particularment beneficiós fou l'abolició de l'estrangeria dels súbdits del rei catòlic dins de tots els territoris sota la seva sobirania. Aquesta fou una conseqüència secundària de l'aplicació del Decret de Nova Planta, imprescindible perquè els oficials castellans ocupessin els càrrecs de la nova Administració. Tot i els pretesos beneficis d'aquesta darrera mesura, hi hagué nombrosos intents de recuperar-la al llarg del segle.⁶³

Com ja afirmà Jaume Torras, tot i els innegables efectes positius que tingueren aquestes mesures per a les exportacions catalanes als mercats peninsulars, es fa difícil valorar el volum i les particularitats d'aquest creixement del comerç atès que no comptem amb cap balança comercial que permeti comparar la seva evolució secular i l'abast de l'impacte que hi tingué la reforma duanera.⁶⁴ De la mateixa manera, tal com han demostrat les excel·lents investigacions de Torras mateix i d'Assumpta Muset, la clau per

a l'èxit mercantil català a l'interior peninsular fou l'establiment de les xarxes estretes de traginers, botiguers i comerciants intermediaris que, a través de la seva iniciativa i organització interna, es pogueren permetre emprendre iniciatives comercials minimitzant el risc a través de la multiinversió, gràcies a la ja esmentada cultura associativa de la «companyia».⁶⁵ Unes eines necessàries per a fer front a les dificultats per operar en tots aquests mercats ja ocupats, atès que la supressió duanera no acabà pas de cop amb les xarxes comercials locals existents arreu del territori ni tampoc amb les comunitats mercantils estrangeres establertes a les viles i ciutats castellanques des de feia segles.⁶⁶

Totes aquestes pràctiques també es donaren entre els catalans que, ja a la darrerria del segle XVII, s'instal·laren a Sevilla i Cadis per participar en el lucratiu comerç colonial dins de les cotilles monopolistes que llavors el vertebraven.⁶⁷ Les comunitats comercials catalanes a les ciutats andaluses anaren a l'alça durant les dècades centrals del segle XVIII —a redós de la ràpida recuperació econòmica del Principat després de la Guerra de Successió— i esdevingueren la principal plataforma per vertebrar el comerç català amb les Índies abans de la liberalització.⁶⁸ Així ho demostren les activitats i xarxes d'agents a Cadis i a les Índies de la Reial Companyia de Barcelona instaurada per privilegi reial el 1758, que ha estudiat monogràficament Josep Maria Oliva.⁶⁹ Després de la liberalització del comerç amb el *Reglamento* de 1778, el ritme dels intercanvis es disparà, fet que generà un trànsit comercial d'un volum molt important entre les poblacions costaneres catalanes i els grans ports comercials de les Índies.⁷⁰

La creixent rellevància d'aquesta demanda americana ha dut diversos historiadors a identificar-la com una mostra més dels beneficis provocats pel reformisme il·lustrat de la monarquia borbònica, mostra que ha esdevingut una de les claus de volta que explicarien l'èxit de l'economia comercial i productiva del Principat. Una opinió no exempta de polèmica.⁷¹ Un dels autors més crítics amb aquesta lectura és Josep Maria Delgado, que ja des de la dècada de 1980 demostrà que la força del mercat americà no suposà un incentiu net i sostingut de la demanda de productes catalans i que al darrer quart del segle XVIII es trobava clarament per darrere de la demanda provinent del mercat peninsular.⁷² Així mateix, Delgado no dubta a defensar que la motivació principal que explica la liberalització del comerç americà fou senzillament la necessitat desesperada de la Corona d'augmentar la recaptació fiscal, i que els efectes positius d'aquesta demanda es veieren notablement afectats tant per la ràpida saturació del mercat com per les contínues crisis militars amb la Gran Bretanya.⁷³ Finalment, tot i reconèixer la importància que tingué la necessitat de vaixells per al nou comerç americà en el creixement espectacular que veié la indústria naviliera catalana durant el segle XVIII, el mateix autor n'ha relativitzat el paper com a principal element dinamitzador del sector, emfatitzant les transformacions ocorregudes abans de 1778.⁷⁴ Igualment, els treballs de Josep Maria

Fradera, Pere Pascual o Francesc Valls han servit per a constatar que l'etapa de major influència del mercat americà en el creixement econòmic i la transformació industrial catalana no fou pas en la primera liberalització del comerç colonial, sinó que s'inicià després de la Guerra del Francès i de la primera onada d'independències dels virregnats continentals.⁷⁵

Més enllà de totes aquestes observacions, és innegable que ja des d'abans de 1778 els ports americans foren un destí ben atractiu per a les manufactures i productes de tota mena que s'embarcaren a les costes del Principat. Les investigacions de Vilar, Oliva, Segarra o Valls han ressaltat la rellevància que tingué el mercat americà en l'assumpció d'una part cada cop més important de la demanda de vins i aiguardents catalans que no es destinaven al nord d'Europa, així com per a les exportacions de productes sumptuaris o de luxe, com ara les puntes de coixí, les sedes o utilitatges com ara guants, barrets i mitges, entre d'altres.⁷⁶

Amb tot, els gèneres que han rebut una major atenció historiogràfica són, precisament, els relacionats amb la manufactura cotonera i, especialment, amb el sector de les indies.⁷⁷ Per a autors com Antonio García-Baquero o Carlos Martínez Shaw, la demanda americana hauria esdevingut un element clau per a explicar la consolidació de la indústria d'estampació del cotó a Catalunya.⁷⁸ Per contra, Josep Maria Delgado defensa la necessitat d'atenuar els possibles beneficis que la liberalització del comerç americà tingué en aquest àmbit de la manufactura, i arriba a apuntar que els incentius de suplir ràpidament els nous mercats frenà la inversió dels fabricants en noves tecnologies per millorar la filatura i el tissatge, els elements clau per a la transformació tecnològica del sector. Per aprofitar la nova demanda, els cotoners catalans s'haurien centrat en la fase de l'estampat i dels acabats tot afavorint la compra de teixits crus de cotó o de lli fets a l'estranger, que eren més barats.⁷⁹

Entre totes dues posicions hi trobaríem les lectures més ponderades de Jordi Maluquer, Jordi Nadal i, sobretot, d'Àlex Sánchez. Sánchez no comparteix aquesta visió de la demanda colonial com un fre per a la inversió dels propietaris de fàbriques d'indies en àmbits com la filatura, tot i que sí que observa l'existència d'una excessiva prioritització de l'estampat de teixits crus importats que ja es donaria abans de la liberalització dels ports americans. Alhora, també afirma que l'acció de la demanda americana derivà en una progressiva diferenciació entre fàbriques grans i petites segons la seva capacitat de produir indistintament tant per al mercat peninsular com per a l'india o bé dedicar-se exclusivament a un de sol.⁸⁰ Així mateix, mentre la producció de llenços de lli estampats sí que s'hauria vist clarament afectada pels avatars del mercat colonial, la manufactura estrictament cotonera n'hauria quedat al marge per la seva major vinculació amb el mercat interior.⁸¹ Segurament, l'àmbit d'aquest sector més afectat pel mercat colonial fou el de la creixent importació de cotó americà en floca per alimentar les fàbriques bar-

celonines, tal com han demostrat els estudis de Sánchez mateix amb Francesc Valls o els de James Thompson.⁸²

La protecció de la nova indústria cotonera a través de la prohibició i el privilegi

Més enllà del motor de demanda que l'obertura dels mercats americans hauria suposat per a la creixent manufactura cotonera catalana, durant el segle XVIII aquest sector es veié afectat de manera notable per diverses iniciatives estatals que han estat ben estudiades i descrites per Thomson.⁸³ La primera foren els decrets de prohibició d'importació de teixits acabats provinents de la Xina i d'altres punts de l'Àsia instaurats l'any 1718, que varen ser reblats deu anys després amb la prohibició de l'entrada de calicós o llenços pintats d'imitació oriental provinents d'altres països europeus, i que constituïen el veritable gruix dels gèneres que inundaven el mercat català i peninsular des de feia dècades.⁸⁴ Segons apunten la gran majoria dels estudiosos de la fabricació catalana d'indianes, aquestes prohibicions crearen una oportunitat de mercat i el marc legal adequat que incentivà la creació de les primeres fàbriques d'estampació de teixits a finals de la dècada de 1730.⁸⁵

En segon lloc, la pràctica totalitat dels individus i companyies que se situaren a la punta de llança de la creació d'aquests nous establiments cotoners sol·licitaren al rei la seva protecció mitjançant la concessió de franqueses i privilegis, que podien anar des de les exempcions fiscals diverses fins a l'obtenció de la dignitat de fàbrica reial. Mentre que aquesta política s'inicià com un conjunt d'iniciatives privades per part dels pioners del sector i fou rebuda amb una certa receptivitat per la Corona, a partir de 1741, amb la creació de la Junta de Comerç (1758) i de la Reial Companyia de Filats de Cotó de Barcelona (1772), les demandes passaren a fer-se de manera corporativa i afectaren el conjunt dels fabricants actius.⁸⁶ A través de la conjunció d'aquestes dues esferes d'intervenció estatal, la manufactura cotonera en general i la producció d'indianes en particular experimentaren un creixement notable durant el segle, i a la dècada de 1780 se superà el centenar de fàbriques barcelonines en funcionament.⁸⁷

El que no crearen les disposicions reials fou la important demanda de teixit estampat que alimentà les comandes d'aquestes noves fàbriques. Més enllà de les consideracions expressades en el capítol anterior sobre la demanda peninsular i americana, des de les darreres dècades del segle XVII i les primeres del XVIII va ser la pròpia força del mercat català la que creà els incentius necessaris perquè homes de negocis actius i influents com Esteve Canals o Bernat Glòria decidissin invertir en aquesta nova manufactura.⁸⁸ D'altra banda, els efectes de les prohibicions de 1718 i 1728 foren particularment intermitents durant les dècades següents, i s'arribà a una primera gran suspensió d'aquesta política l'any 1760, en què s'instaurà de nou amb les pragmàtiques de 1770 i 1771. Aquesta intermitència vingué acompanyada d'una important pujada dels impostos a partir de 1760 sobre les importacions tant de teixits estampats estrangers com de cotó filat i en floca de fins al

20 % del preu, i que es mantingué sobre les matèries primeres amb les noves prohibicions de 1770 i 1771.⁸⁹ Una política notablement menys intensa de protecció que la que es feu a Anglaterra, però més activa que la neerlandesa i lluny de les prohibicions fèrries tant del comerç com de la producció de teixits de cotó estampats existent a França.⁹⁰

A més, és important constatar que les franqueses i els privilegis concedits per la Corona a les fàbriques d'indianes catalanes fins a la consolidació de l'acció corporativa sempre foren una resposta a la iniciativa privada dels empresaris o fabricants locals. Aquest fet les diferenciava clarament d'altres manufactures reials impulsades i finançades directament des de la Corona com ho seria, per exemple, la Real Fábrica de Hilados y Tejidos de Algodón d'Àvila, creada el 1788.⁹¹ De la mateixa manera, aquesta iniciativa pròpia també es troba al darrere de la creació d'òrgans de coordinació i defensa dels interessos comuns de tots els fabricants davant de la política canviant de l'Estat, com la ja esmentada Reial Companyia de Filats de Cotó.⁹² Com veurem en el darrer dels apartats del present article, bona part de les dinàmiques de relació entre l'Estat i les forces productives catalanes que acabem de descriure també foren clarament presents en l'àmbit de la demanda militar generada per l'exèrcit borbònic.

El proveïment de l'exèrcit com una via de reinversió i redistribució de la riquesa

Segurament, el paper de l'exèrcit en l'economia catalana del Set-cents ha sigut un dels elements que, juntament amb els estudis sobre el cadastre, ha rebut una major atenció historiogràfica recent. Tot i l'existència de referències a la producció per a les tropes en múltiples obres anteriors, el primer historiador català que abordà monogràficament aquest aspecte fou Manuel Arranz.⁹³ Ja en la present dècada, Eduard Martí ha tractat diversos aspectes de la demanda militar a Catalunya entre 1715 i 1725, mentre que l'autor d'aquestes planes ha fet el primer estudi complet sobre la naturalesa i els efectes d'aquesta demanda durant tot el regnat de Felip V.⁹⁴ Gràcies a aquests treballs i a la conjunció d'obres que han examinat d'una manera o d'una altra aquest àmbit particular de l'economia setcentista catalana, a dia d'avui el coneixem notablement bé, especialment pel que fa a la primera meitat de la centúria.⁹⁵

Tal com ja constataren Jaume Carrera, Joan Mercader o Manuel Arranz, el notable increment de la presència militar establerta a Catalunya després de la Guerra de Successió suposà l'existència d'un important flux de demanda de recursos econòmics i materials que n'asseguressin el sosteniment, que fou clarament entomat per una suma més o menys àmplia de proveïdors catalans.⁹⁶ Aquest contingent d'homes, que es mogué sempre entre els 15.000 i els 25.000 efectius, tenia com a objectius estratègics principals el control del territori, la gestió política i militar de bona part de l'Administració territorial catalana i, de manera molt especial, esdevenir la punta de llança de l'agressiva política mediterrània de Felip V.⁹⁷ Des de

1715, el Principat es convertí en la principal plataforma logística per a l'aprest i el sosteniment de les expedicions militars espanyoles destinades a la recuperació dels territoris italians i nord-africans alienats a la monarquia pels tractats d'Utrecht, com els regnes de Sardenya, Sicília, Nàpols o l'enclavament d'Orà.⁹⁸

La notable intensitat d'aquesta política exterior feu que l'Estat hagués de cobrir desesperadament les necessitats financeres i materials dels exèrcits expedicionaris de manera ràpida, efectiva i, sobretot, eficient.⁹⁹ Per fer-ho, no dubtà a recórrer a aquest conjunt heterogeni d'individus i companyies del Principat que posseïen les capacitats econòmiques i organitzatives necessàries per a complir de manera solvent les comandes i transferències de capital que requeria l'Administració militar. Una relació que, més enllà de les experiències prèvies sostenint els exèrcits de Carles II i els contingents aliats durant la Guerra de Successió, tingué la seva arrel més immediata en l'activa participació de diversos membres destacats de la burgesia comercial barcelonina i matoronina en el proveïment de l'exèrcit de les Dues Corones durant el setge de Barcelona (1713-1714).¹⁰⁰

Aquesta evidència ha fonamentat l'existència d'una particular consideració historiogràfica que defensa el rol de l'exèrcit borbònic com un element de recuperació i d'estímul notable de l'economia catalana durant la primera meitat del segle. Un estímul que afectà de manera general enormes sectors del teixit productiu del país com la construcció, la fusteria i l'explotació forestal, la manufactura armera o la draperia i el treball del cuir.¹⁰¹ A més a més, atès que la despesa militar de la guarnició fou el principal destí dels recursos extrets fiscalment a Catalunya, l'exèrcit també ha estat identificat com una eina de captació d'aquests recursos locals i de la seva redistribució i inversió en el propi país a través de les comandes logístiques i dels pagaments fets privadament pels soldats amb el seu estipendi a serveis locals d'indole diversa.¹⁰²

Efectivament, el flux de negoci provinent de la demanda militar fou certament important en diversos moments del segle, fet que beneficià notablement certs agents econòmics locals que aconseguiren mantenir-s'hi actius de manera sostinguda. Això no obstant, com ja hem observat en seccions anteriors, aquestes assumpcions generals sobre els efectes globalment positius de les polítiques estatals borbòniques en l'economia solen requerir algunes notables matisacions, especialment després d'aprofundir en el coneixement de cada àmbit d'acció particular més enllà d'apriorismes i de lògiques mecanicistes.

Com ja advertiren diversos intel·lectuals del segle XVIII, aquesta demanda no hauria pogut ser entomada per proveïdors catalans si no haguessin disposat de les eines financeres, productives i organitzatives necessàries. Així mateix, els possibles beneficis d'aquesta demanda no foren sempre sostinguts en el temps ni afectaren de la mateixa manera tots els individus que hi participaren.¹⁰³ Els estudis comparats dels registres de contractes de la Intendència i de les grans comandes gestionades a la cort que

foren entomades per companyies catalanes ens mostren l'enorme irregularitat d'aquesta mena de negocis, que estaven especialment vinculats als pics puntuals de demanda de gran intensitat relacionats amb els aprestos d'expedicions militars seguits de períodes de poca o nul·la activitat. Així mateix, els *asientos* generals o grans contractes de més entitat i estabilitat —com els de cordam naval, vestuaris o queviures— solien negociar-se a la cort, fet que els feia accessibles sols als membres més actius i econòmicament puixants del conjunt de contractistes catalans. D'altra banda, amb el pas del temps, les autoritats militars provincials tendiren a concentrar la demanda en contractes més grans que emprendrien un nombre cada cop més restringit de grans proveïdors de confiança. Un fet que limità substancialment l'accés a aquest tipus de negocis als contractistes més humils i que, de retruc, generà una progressiva subordinació dels productors efectius a uns agents gestors i directius cada cop més privilegiats. Fou precisament en aquest mercat restringit on es donà el moment de major presència de la gran contractació militar a Catalunya entre les dècades de 1740 i 1770.¹⁰⁴

A la inconstància de la demanda caldria sumar-hi la gran inestabilitat existent en el sistema logístic borbònic provocada pels canvis i mutacions constants en la manera com es conduïen els proveïments, passant de l'Administració directa a la externalització a través de contractes privats, o bé a la barreja dels dos sistemes de manera constant. De fet, un dels elements que serví per a contrarestar aquesta inestabilitat fou la notable continuïtat existent entre alguns proveïdors locals, que s'adaptaren als diversos canvis de model i oferiren els seus serveis a la Corona de manera indistinta com a oficials directors o com a proveïdors. Uns subministradors que comptaven amb capitals suficients per fer front als constants retards en els cobraments, a compensar les mancances del sistema productiu local a través de la importació de gèneres i a resistir la creixent competitivitat del sector. I que, a excepció d'uns pocs individus destacats, participaven en el negoci de la demanda militar com una inversió més en una estratègia empresarial diversificada.¹⁰⁵

Així doncs, els principals beneficiats d'aquesta demanda militar foren els membres més destacats dels sectors comercials barcelonins —com els Milans, Duran, Glòria, Esmandia, Alegre, Gibert, Seguí...— així com alguns individus particulars provinents de sectors menestrals —com Josep Serrat o Francesc Clota— que aconseguiren bastir grans carreres com a proveïdors a partir de l'acumulació de contractes, la col·laboració amb altres proveïdors i un progressiu acostament a l'Administració militar local.

Finalment, hem de constatar que el Principat no fou l'única província de la monarquia que es veié afectada per aquesta demanda. Tot i que els principals aparellaments de les expedicions militars dels primers tres quarts de la centúria es varen fer a Catalunya, tant a les campanyes de conquesta de Mallorca (1715), Sardenya (1717), Sicília (1718) o Ceuta (1720) com a les d'Orà (1732) o la Toscana

(1733), els esforços logístics també afectaren d'una manera notable altres territoris com València, Andalusia, Galícia o el País Basc.¹⁰⁶ De fet, a partir del darrer quart del segle, els proveïdors catalans perderen el control dels principals contractes de subministrament en favor de les grans companyies cortesanes com ara el Banco de San Carlos o els Cinco Gremios Mayores de Madrid. Així mateix, el rol de plataforma logística prioritària de l'exèrcit borbònic espanyol es traslladà a Andalusia per sostenir el creixent trànsit militar cap a Amèrica.¹⁰⁷

CONCLUSIONS. DE CORRELACIONS I CAUSALITATS

Abans de l'arribada de Felip V al tron, Catalunya ja havia entrat definitivament al camí del creixement econòmic. El seu principal estímul —la demanda de vins i aiguardents provinent del mercat atlàntic— ja s'havia deixat sentir amb tota la seva força des de les dècades de 1670 i 1680. Així mateix, el país gaudia d'unes excel·lents condicions prèvies que feren possible l'aprofitament general d'aquest important estímul.

Unes condicions consolidades al llarg dels segles anteriors, com ho serien el reforç de l'emfiteusi com a eina d'accés a la terra, la figura de l'hereu o una cultura associativa, empresarial i contractualista favorable a l'emprenedoria. A més a més, a mitjan Sis-cents ja s'havia esdevingut la primera descentralització productiva de la corona barcelonina i l'articulació d'una xarxa urbana progressivament jerarquitzada i ben connectada, malgrat les mancances en el transport terrestre. Totes aquestes transformacions, impulsades per l'element dinamitzador de la demanda vinícola, acabarien afavorint de manera decisiva la capitalització de les economies familiars rurals i urbanes de grans àrees del país. D'aquesta manera, els mercats d'abastiments i les pròpies famílies serien capaços de sostenir l'important creixement demogràfic iniciat a partir de la dècada de 1720. Aquest fet, combinat amb els elements anteriors, resultaria en la vertebració d'un mercat intern i d'una demanda creixent de productes tant bàsics com també sumptuaris que seria entomada per uns agents econòmics locals actius i capacitats.

Fou sobre aquesta Catalunya que el règim borbònic desplegà els decrets de Nova Planta i tota la seva legislació posterior. Tot i les preteses benaurances de la nova fiscalitat, la llosa de les noves impositcions sumada a les ja existents fou una càrrega notable per a les maltractades i endeudades economies locals durant tot el segle, malgrat que les reformes de la segona meitat de la centúria traslladessin el pes de l'extracció cap a les impositcions indirectes sobre el consum. Uns canvis que no serviren per a alleujar la càrrega fiscal ni oferiren cap avantatge competitiu vers les províncies veïnes. Per bé que la situació de puixança econòmica permeté sostenir aquest sistema de manera més o menys notable, moltes economies municipals catalanes patiren notablement tant per les muntanyes de deu-

tes acumulades des d'abans de la Guerra de Successió com per les pràctiques irregulars i desiguals en els repartiments del cadastre.¹⁰⁸

A més, cal constatar l'evidència que la clau de l'èxit comercial rau en la capacitat i la iniciativa de fer-se amb els mercats, de guanyar-los. Les lleis i les facilitats productives com la reforma duanera o l'abolició de l'estrangeria foren mesures que podien afavorir o incentivar aquestes conquestes. D'altres, com la liberalització del comerç americà, foren imprescindibles per a consolidar l'accés als mercats indians i obrir així noves oportunitats de negoci. Això no obstant, és evident que hom havia de posseir les capacitats de capitalització, d'organització i d'emprenedoria necessàries per aprofitar-les. Així doncs, per molt efectives que fossin aquestes reformes, mai no haurien pogut generar per si soles les dinàmiques de negoci pròpies de les companyies comercials catalanes i les seves xarxes de botigues i agents a l'interior peninsular i a terres americanes, ni la capacitat de competir amb èxit amb els productors locals o amb l'arribada de gèneres estrangers. Aquesta demanda donaria continuïtat a les dinàmiques ja iniciades per les necessitats del mercat interior i pel comerç atlàntic d'aiguardents i vins.

Precisament serien alguns d'aquests individus econòmicament més actius els qui, en la seva estratègia de diversificació de les inversions, decidirien apostar per les noves manufactures cotoneres —aprofitant les prohibicions d'entrada de gèneres estrangers— i també prestar importants serveis a la Corona actuant com a proveïdors i financers de les tropes del rei. En aquest darrer àmbit, alguns agents econòmics catalans pogueren oferir a l'Estat una opció competitiva que respongués a les imperioses necessitats derivades de la seva activa política militar d'una manera eficient i solvent. L'èxit en aquestes tasques aplanà el terreny a la consecució de títols, franqueses i privilegis o a la creació de nous òrgans de representació corporativa sota protecció reial.

Així doncs, el motor de les transformacions experimentades per la societat i l'economia catalanes des de feia segles, alimentat per la nova influència del mercat atlàntic, fou el pal de paller del creixement català del segle XVIII. Les mesures empreses pels governs de la monarquia borbònica tingueren un impacte evident en aquest creixement, però els seus eventuais beneficis sols s'assoliren en la mesura que la iniciativa pròpia dels agents econòmics catalans els pogué aprofitar i condicionar.

NOTES I REFERÈNCIES

- [1] Vegeu-ne alguns exemples en síntesis i reculls d'obres com: Elhanan HELPMAN (ed.). *Institutions and Economic Performance*. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts) 2008; Daron ACEMOGLU, Simon JOHNSON i James A. ROBINSON. «Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth». A: *Handbook of Economic Growth*. Vol. 1-A. Ed. a cura de Philippe Aghion i

- Steven N. Durlauf. North-Holland, Amsterdam 2005, p. 385-472; Fernando RAMOS PALENCIA i Bartolomé YUN CASALILLA. *Economía política desde Estambul a Potosí. Ciudades estado, imperios y mercados en el Mediterráneo y en el Atlántico ibérico, c. 1200-1800*. PUV, València 2012; Sheilagh OGILVIE i A. W. CARUS. «Institutions and Economic Growth in Historical Perspective». A: *Handbook of Economic Growth*. Vol. 2. Ed. a cura de Philippe Aghion i Steven N. Durlauf, North-Holland, Amsterdam 2014, p. 403-513; Zoltan J. ACS, Saul ESTRIN, Tomasz MICKIEWICZ i László SZERB. «Entrepreneurship, institutional economics, and economic growth: an ecosystem perspective». *Small Business Economics*, núm. 51 (2018), p. 501-514.
- [2] Antoni SIMON i TARRÉS. *Els orígens del miracle econòmic català*. Rafael Dalmau, Barcelona 2021, p. 204.
- [3] Josep Maria DELGADO RIBAS. «Después de Utrecht. El impacto de la nueva fiscalidad borbónica sobre la economía y la sociedad catalana del siglo XVIII». A: Joaquim ALBAREDA i Agustí ALCOBERRO (coord.). *Actes del congrés «Els Tractats d'Utrecht. Clarors i foscors de la pau. La resistència dels catalans»*. Generalitat de Catalunya, Barcelona 2015, p. 373.
- [4] Gabriel TORTELLA CASARES. «La economía catalana en el siglo XVIII: algunas precisiones». Discurs d'investidura del Doctorat Honoris Causa llegit a la Universitat d'Alacant el dia 21 de novembre de 2014. En línia, a <<https://web.ua.es/es/protocolo/eventos/honoris/tortella-casares-gabriel-2014/doctor-honoris-causa-gabriel-tortella-casares.html>> [recuperat el dia 02-12-2023]; Gabriel TORTELLA CASARES. «La renovación económica y social de los Borbones: la política económica de España en el siglo XVIII». A: 1714. *Cataluña en la España del siglo XVIII*. Ed. a cura d'Antonio Morales. Cátedra, Madrid 2014, p. 266-275; Carlos MARTÍNEZ SHAW. «La Cataluña del siglo XVIII bajo el signo de la expansión». A: Roberto FERNÁNDEZ DÍAZ (dir.). *España en el siglo XVIII. Homenaje a Pierre Vilar*. Crítica, Barcelona 1985, p. 55-131; Roberto FERNÁNDEZ DÍAZ. *Cataluña y el absolutismo borbónico: historia y política*. Crítica, Barcelona 2014, p. 446, 469, 479-486 i 513-549; Josep FONTANA LÁZARO. *La formació d'una identitat*. Eumo, Vic 2014, p. 243-254; Jaume TORRAS ELIAS. *La industria antes de la fábrica*. Ediciones de la Universidad de Salamanca, Salamanca 2019, p. 135-159; Jaume TORRAS ELIAS. «L'economia catalana abans i després de 1714, continuïtat i canvi». *Anuari de la Societat Catalana d'Economia*, núm. 23 (2020), p. 109-125; Llorenç FERRER i ALÒS. «El creixement divers de la Catalunya del segle XVIII. Protoindustrialització?». *Catalan Historical Review*, núm. 5 (2012), p. 201-209; Josep Maria DELGADO RIBAS. «Barcelona i el model econòmic de l'absolutisme borbònic: un tret per la culata». *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 23 (2016), p. 225-242. Sens dubte, l'excel·lent síntesi historiogràfica elaborada per Francesc Valls és el millor treball per seguir aquest debat historiogràfic. Francesc VALLS-JUNYENT. «Els debats entorn dels orígens setcentistes de la industrialització catalana». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 27 (2016), p. 235-260.
- [5] John H. ELLIOTT. *Scots and Catalans: Union and disunion*. Yale University Press, New Haven 2018, p. 100-127. A. SIMON i TARRÉS. *Els orígens del miracle...*, p. 230-249. Joaquim ALBAREDA i SALVADÓ. *Vençuda però no submissa. La Catalunya del segle XVIII*. Edicions 62, Barcelona 2023, p. 69-106.
- [6] Pierre VILAR. *Catalunya dins l'Espanya moderna: recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*. Vol. II. Edicions 62, Barcelona 1964-1969, p. 384-391; vol. III, p. 356-362.
- [7] Emili GIRALT i RAVENTÓS. «La viticultura y el comercio catalán del siglo XVIII». *Estudios de Historia Moderna*, núm. 2 (1952), p. 159-175.
- [8] Josep FONTANA LÁZARO. «En els inicis de la Catalunya contemporània: l'economia a la segona meitat del segle XVII». *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 7 (2002), p. 13.
- [9] Agustí SEGARRA BLASCO. *Aiguardent i mercat a la Catalunya del segle XVIII*. Eumo, Vic 1994; Francesc VALLS-JUNYENT. *La Catalunya atlàntica. Aiguardent i teixits a l'arrencada industrial catalana*. Eumo, Vic 2004.
- [10] Pere MOLAS RIBALTA. *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*. Curial, Barcelona 1977; Benet OLIVA RICÓS, *La generació de Feliu de la Penya. Burguesia mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*. Edicions de la Universitat de Lleida, Lleida 2001; Albert GARCIA ESPUCHE. *Barcelona entre dues guerres. Economia i vida quotidiana (1652-1714)*. Eumo, Vic 2005; Josep FÀBREGAS ROIG. «Els Kies: d'Holanda al Camp de Tarragona». *Pedralbes*, núm. 39 (2019), p. 158-192.
- [11] P. VILAR. *Catalunya dins l'Espanya...*, vol. III, p. 223-225, 356-368 i 551-580; Francesc VALLS-JUNYENT. «Contractació a rabassa morta i conjuntura vitícola a Catalunya, 1720-1850». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, núm. 15 (1997), p. 299-334; Juan CARMONA i James SIMPSON. «The "Rabassa Morta" in Catalan Viticulture: The Rise and Decline of a Long Term Sharecropping Contract, 1670s-1920s». *The Journal of Economic History*, núm. 59/2 (1999), p. 290-315; A. SIMON i TARRÉS. *Els orígens del miracle...*, p. 51-55. Aquest contracte era de plantació de vinya i el propietari cobrava una part dels fruits; la duració del contracte era la de la vinya plantada.
- [12] Jaume TORRAS ELIAS. «Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII». *Revista de Historia Económica. Journal of Iberian and Latin American Economic History*, núm. 2/3 (1984), p. 113-127; Llorenç FERRER i ALÒS i Antoni SEGURA. «Organització de la producció agrària a la Catalunya del Set-cents». *Pedralbes*, núm. 8 (1988), p. 532-534; Josep FONTANA LÁZARO. *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*. Edicions 62, Barcelona 1998, p. 71; Llorenç FERRER i ALÒS. «El segle XVIII: culminació i final d'un model de creixement econòmic agrari». A: Eva SERRA i PUIG

- (coord.). *Història agrària dels Països Catalans*. Vol. III. *Edat Moderna*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona 2008, p. 61-62; L. FERRER I ALÒS, «El creixement divers...», p. 197-201.
- [13] A. SEGARRA BLASCO. *Aiguardent i mercat...*, p. 255-258; Jaume TORRAS ELIAS. «Productes vitícoles i integració mercantil a Europa, ss. XVI-XVIII». A: *Jornades sobre la viticultura de la conca mediterrània*. Universitat Rovira i Virgili, Tarragona 1995, p. 527-535.
- [14] Precisament, aquest 2024 fa vint anys de la publicació de l'excel·lent estudi de Francesc Valls que demostrà la importància de l'exportació de vins i licors en l'arrencada de la manufactura cotonera del Principat. F. VALLS-JUNYENT. *La Catalunya atlàntica...*, p. 27-48.
- [15] P. VILAR. *Catalunya dins l'Espanya...*, vol. III, p. 340-341. Eloy MARTÍN CORRALES. *Comercio de Cataluña con el Mediterráneo musulmán (siglos XVI-XVIII)*. *El comercio con los «enemigos de la fe»*. Ediciones Bellaterra, Barcelona 2001, p. 319-354.
- [16] Isidro DUBERT GARCÍA. «El desembarco de los catalanes en Galicia y los remedios de los naturales a la crisis de sus pesquerías, 1757-1788». A: Manuel GARCÍA HURTADO (coord.). *Modernitas. Estudios en homenaje al Profesor Baudilio Barreiro Mallón*. Universidade da Coruña, la Corunya 2008, p. 351-368. Pel que fa a l'àmbit estatal, la companyia d'Antoni i Domingo Gispert, Josep Lleonart, Joan Pasqual i Joan Sanmartí aconseguí un contracte per al subministrament de tot el vi per al Real Astillero de Esteiro al Ferrol, entre 1752 i 1756. AHPB [Arxiu Històric de Protocols de Barcelona], 1019/19, Notari Sebastià Prats, f. 379v-381r [23-11-1762].
- [17] J. TORRAS ELIAS. «Especialización agrícola e industria...», p. 113-127.
- [18] L. FERRER I ALÒS. «El creixement divers...», p. 203-204. Llorenç FERRER I ALÒS. «Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials». *Estudis d'Història Agrària*, núm. 20 (2007), p. 17-68.
- [19] Rosa CONGOST I COLOMER. «Els canvis en l'Empordà del segle XVIII: la tesi d'una revolució industriosa». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 46 (2015), p. 371-388.
- [20] A. SIMON I TARRÉS. *Els orígens del miracle...*, p. 241-242.
- [21] Eva SERRA I PUIG. «El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe». *Recerques*, núm. 10 (1980), p. 17-32; Llorenç FERRER I ALÒS. «La diversitat de l'activitat econòmica a la Catalunya moderna: més enllà de la renda feudal». *Pedralbes*, núm. 28 (2008), p. 730-743.
- [22] Llorenç FERRER I ALÒS. *Hereus, pubilles i cabalers. El sistema d'hereu a Catalunya*. Afers, Catarroja i Barcelona, 2007; Llorenç FERRER I ALÒS. «Desmitificant els masos. Reivindicant la Història». *Dovella*, núm. 137 (2023), p. 8-10.
- [23] Àlex SÁNCHEZ SUÁREZ i Francesc VALLS-JUNYENT. «Les crisis a Catalunya en una etapa de creixement i transició (1680-1840)». *Recerques*, núm. 72-73 (2017), p. 138-155.
- [24] J. TORRAS ELIAS. *La industria antes...*, p. 136-138.
- [25] Per als antecedents medievals i la inspiració italiana, vegeu Mario DEL TREPPO. *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalanoaragonesa al segle xv*. Curial, Barcelona 1976, p. 339-534.
- [26] Isabel LOBATO FRANCO. *Compañías y negocios en la Cataluña preindustrial*. Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Sevilla, Sevilla 1995.
- [27] A. SIMON I TARRÉS. *Els orígens del miracle...*, p. 216-217 i 243.
- [28] Albert GARCIA ESPUCHE. *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña 1550-1640*. Alianza, Madrid 1998.
- [29] Fernand Braudel ja ho apuntà en el seu monumental Fernand BRAUDEL. *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. Vol I. Fondo de Cultura Económica, Madrid 2016, p. 792-796.
- [30] R. FERNÁNDEZ DÍAZ. *Cataluña y el absolutismo...*, p. 516.
- [31] G. TORTELLA CASARES. «La economía catalana...», p. 32-33.
- [32] Per no recarregar més les notes, vegeu alguns reculls historiogràfics d'autors que defensaven aquestes postures a F. VALLS-JUNYENT. «Els debats entorn...», p. 247-249; A. SIMON I TARRÉS. *Els orígens del miracle...*, p. 13; J. ALBAREDA I SALVADÓ. *Vencuda però no submissa*, p. 80-83.
- [33] Vegeu, com a mostra, Agustín GUIMERÁ RAVINA (coord.). *El reformismo borbónico. Una visión interdisciplinar*. Alianza, Madrid 1996; María LÓPEZ DÍAZ i María del Carmen SAAVEDRA VÁZQUEZ (ed.). *Gobernar reformando: los primeros Borbones en la España del siglo XVIII*. Comares, Granada 2023; Agustín GONZÁLEZ ENCISO. *Felipe V: la renovación de España*. EUNSA, Pamplona 2003; José Luis GÓMEZ URDÁÑEZ. *Fernando VI y la España discreta*. Punto de Vista Editores, Madrid 2019; Roberto FERNÁNDEZ DÍAZ. *Carlos III: un monarca reformista*. Espasa, Barcelona 2016.
- [34] Pedro RUIZ TORRES. «Los límites del reformismo del siglo XVIII en España» a Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ i Marició JANUÉ I MIRET (coord.). *El nacimiento y la construcción del estado moderno. Homenaje a Jaume Vicens Vives*. PUV, València 2011, p. 111-150.
- [35] Jaume VICENS VIVES. *Coyuntura económica y reformismo burgués y otros estudios de historia de España*. Ariel, Barcelona 1968, p. 24-25.
- [36] Miguel ARTOLA GALLEGO. *La Hacienda del Antiguo Régimen*. Alianza, Madrid 1982, p. 241-246.
- [37] Josep JUAN VIDAL. «Les conseqüències de la Guerra de Successió: nous impostos a la Corona d'Aragó, una penalització o un futur impuls per al creixement econòmic?». *Pedralbes*, núm. 33 (2013), p. 278.
- [38] G. TORTELLA CASARES. «La renovación económica...», p. 275.
- [39] A banda dels autors ja citats, cal sumar-hi també la síntesi de Manuel ARRANZ HERRERO i Ramon GRAU HERNÁNDEZ. «L'economia urbana de Barcelona i la Guerra de Successió». *Recerques*, núm. 24, (1991), p. 140-142. La crítica més directa i fonamentada a la idea del cadastre com a impost «modern», a Josep Maria DELGADO RIBAS.

- «Presión fiscal y asignación de recursos en la monarquía borbónica». *Manuscrits*, núm. 4-5 (1987), p. 25-40.
- [40] J. ALBAREDA I SALVADÓ. *Vençuda però no submissa*, p. 52-55.
- [41] Josep Maria TORRAS I RIBÉ. *Felip V contra Catalunya*. Rafael Dalmau, Barcelona 2005, p. 285-318; F. VALLS-JUNYENT. «Els debats entorn...», p. 250-251. Vegeu les notes 32 i 33 per a moltes de les obres essencials per entendre aquesta visió. Per a la vigència de pràctiques com els *apremios* o cobraments fets directament per la tropa, vegeu J. M. DELGADO RIBAS. «Después de Utrecht», p. 377.
- [42] Agustí ALCOBERRO I PERICAY. «El cadastre de Catalunya (1713-1845): de la imposició a la fossilització». *Pedralbes*, núm. 25 (2005), p. 244-245.
- [43] Les rendes segrestades més importants foren el dret de bolla de plom o els drets de portes de la Ciutat Comtal. Joan MERCADER RIBA. *Felip V i Catalunya*. Edicions 62, Barcelona 1985, p. 153-166 i 187-190.
- [44] Emiliano FERNÁNDEZ DE PINEDO. «Els ingressos de la hisenda reial a Catalunya (1717-1779)». *Recerques*, núm. 17 (1985), p. 130. Tanmateix, com ja apuntà Agustí Alcobarro, en els càlculs de Fernández de Pinedo no s'hi comprenen els tributs d'allotjaments, utensilis i bagatges, fet que modificaria substancialment les xifres presentades. A. ALCOBERRO I PERICAY. «El cadastre de Catalunya...», p. 245.
- [45] Eduardo Escartín apunta que l'any 1785 les rendes generals superaven en un 25 % l'import cobrat pel cadastre. Eduardo ESCARTÍN SÁNCHEZ. «El Catastro catalán: teoría y realidad». *Pedralbes*, núm. 1 (1981), p. 262. A. ALCOBERRO I PERICAY. «El cadastre de Catalunya...», p. 254-256.
- [46] Un discurs sobre els greuges comparatius que té les arrels al mateix segle XVIII. J. M. DELGADO RIBAS. «Presión fiscal y asignación...», p. 32-35 i 39.
- [47] F. VALLS-JUNYENT. «Els debats entorn...», p. 252-253.
- [48] J. M. DELGADO RIBAS. «Después de Utrecht», p. 379-381.
- [49] Per fer-ho, a partir de 1727 comptaren amb un cos de geòmetres especialitzat propi de la Intendència de Catalunya. J. M. DELGADO RIBAS. «Después de Utrecht», p. 375-376.
- [50] J. M. DELGADO RIBAS. «Presión fiscal y asignación...», p. 31-32. Vegeu el document complet del Reglament de 1735 a José LÓPEZ JUANA PINILLA. *Biblioteca de Hacienda de España*. Vol. V. Imprenta y fundición de Don Eusebio Aguado, Madrid 1847, p. 54-74.
- [51] Eduardo ESCARTÍN SÁNCHEZ, *La Intendencia de Cataluña en el siglo XVIII*. Santandreu, Barcelona 1995, p. 218-222.
- [52] F. VALLS-JUNYENT. «Els debats entorn...», p. 251. Josep Maria Torras ha estudiat nombrosos exemples d'aquestes males pràctiques al llarg del segle a: Josep Maria TORRAS I RIBÉ. *Misèria, poder i corrupció a la Catalunya borbònica (1714-1808)*. Rafael Dalmau, Barcelona 2020.
- [53] J. M. DELGADO RIBAS. «Después de Utrecht», p. 376-377.
- [54] Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ. «Contra el catastro. Movilización y protestas en Cataluña a lo largo del siglo XVIII». A: *Gobernar reformando...*, p. 333-356.
- [55] J. TORRAS ELIAS. «L'economia catalana abans...», p. 117-118. Àngel RUIZ I PABLO. *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona (1758 a 1847)*. Altafulla, Barcelona 1994, p. 131-140.
- [56] Vegeu-ne un dels exemples més clars a Guillermo PÉREZ SARRIÓN. *The Emergence of a National Market in Spain, 1650-1800. Trade Networks, Foreign Powers and the State*. Bloomsbury, Londres 2017. Guillermo PÉREZ SARRIÓN (coord.). *Más estado y más mercado. Absolutismo y economía en la España del siglo XVIII*. Sílex, Madrid 2011. Vicent A. LOMBART ROSA. «Economía política y reforma en la Europa mediterránea del siglo XVIII: una perspectiva española». *Mediterráneo Económico*, núm. 9 (2006), p. 95-113.
- [57] F. VALLS-JUNYENT. «Els debats entorn...», p. 520-521.
- [58] Jaume TORRAS ELIAS. «La penetració comercial catalana a l'Espanya interior en el segle XVIII. Una proposta d'explicació». A: *Els catalans a Espanya, 1760-1914*. Universitat de Barcelona, Barcelona 1996, p. 27-30; Jaume TORRAS ELIAS. «De Verdú a Valdemoro. Sobre la comercialització de teixidos catalanes en la Espanya interior (siglo XVIII)». *Estudis*, núm. 36 (2010), p. 9-20; Joaquín OCAMPO SUÁREZ-VALDÉS. «Los catalanes en España y la economía política de la Ilustración. ¿"Conquista pacífica" o Españas vencidas?». *Revista de Historia Moderna*, núm. 29 (2011), p. 185-204.
- [59] R. FERNÁNDEZ DÍAZ. *Cataluña y el absolutismo...*, p. 521-523.
- [60] La voluntat de traslladar les duanes internes a la costa i a la frontera francesa fou el causant principal de la revolta de la Matxinada de 1718. Les duanes internes amb la resta de Castella es tornaren a instaurar el 1722. Álvaro ARAGÓN RUANO i Alberto ANGULO MORALES (coord.). *Una década prodigiosa. Beligerancia y negociación entre la Corona y las Provincias Vascas (1717-1728)*. Universidad del País Vasco, Bilbao 2019.
- [61] «A Catalunya, l'impost se situava a l'entorn del 3,33 %, mentre que a l'Aragó, València o Castella creixia fins el 15%». A. SIMON I TARRÉS. *Els orígens del miracle...*, p. 236.
- [62] J. TORRAS ELIAS. «L'economia catalana abans...», p. 119-120.
- [63] Jordi GÜNZBERG MOLL. «Origen, desarrollo y extinción de un derecho histórico en Cataluña. El derecho de extranjería». *Ius Fugit*, núm. 15 (2007-2008), p. 175-198.
- [64] J. TORRAS ELIAS. «L'economia catalana abans...», p. 120.
- [65] Assumpta MUSET I PONS. *Catalunya i el mercat espanyol al segle XVIII. Els traginers i els negociants de Calaf i Copons*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1997; J. TORRAS ELIAS. «La penetració comercial...», p. 28-29.
- [66] Alguns agents catalans ja havien penetrat al mercat castellà al tombant dels segles XVI i XVII per vendre productes com draps, estampacions, llibres, puntes de coixí o vidres treballats. A. SIMON I TARRÉS. *Els orígens del miracle...*, p. 120-121.
- [67] Encara avui, per conèixer el comerç americà català abans de la liberalització, és de referència l'obra de Carlos MAR-

- TÍNEZ SHAW. *Cataluña en la Carrera de Indias, 1680-1756*. Crítica, Barcelona 1981.
- [68] Josep Maria DELGADO RIBAS i Josep Maria FRADERA BARCELÓ. «La diàspora atlàntica. De Cadis a les Antilles». A; *Els catalans a Espanya...*, p. 31-32.
- [69] José María OLIVA MELGAR. *Cataluña y el comercio privilegiado con América en el siglo XVIII*. Edicions de la Universitat Barcelona, Barcelona 1987.
- [70] F. VALLS-JUNYENT. *La Catalunya atlàntica...*, p. 201-209.
- [71] Per un apropament a les arrels de totes les postures d'aquest debat, vegeu les contribucions de Carlos Martínez Shaw, Antonio García-Baquero i Josep Fontana a Jordi NADAL OLLER i Gabriel TORTELLA CASARES (ed.). *Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España contemporánea*. Ariel, Barcelona 1974. Per a una síntesi més recent, vegeu José María OLIVA MELGAR. «Carlos Martínez Shaw y el comercio colonial. Explorador y conquistador de nuevos territorios para la historia», i Àlex SÁNCHEZ SUÁREZ. «Carlos Martínez Shaw y la manufactura algodonera catalana del siglo XVIII» a Roberto FERNÁNDEZ (coord.). *Carlos Martínez Shaw: historiador modernista*. Universitat de Lleida, Lleida 2010, p. 89-122.
- [72] Josep Maria DELGADO RIBAS. «Comercio colonial y crecimiento económico en la España del siglo XVIII. La crisis de un modelo interpretativo». *Manuscrits*, núm. 3 (1986), p. 23-40. Josep Maria DELGADO RIBAS. «Mercado interno versus mercado colonial en la primera industrialización española». *Revista de Historia Económica. Journal of Iberian and Latin American Economic History*, núm. 13/1 (1995), p. 11-31.
- [73] J. M. DELGADO RIBAS. «Después de Utrecht», p. 379-380. Josep Maria DELGADO RIBAS. *Dinámicas imperiales (1650-1796): España, América y Europa en el cambio institucional del sistema colonial español*. Bellaterra, Barcelona 2007, p. 417-519.
- [74] Josep Maria DELGADO RIBAS. «La construcció i la indústria navals a Catalunya (1750-1820)». *Recerques*, núm. 13 (1983), p. 45-64; Josep Maria DELGADO RIBAS. «La indústria de la construcció naval catalana (1750-1850): una visió a llarg termini». *Drassana*, núm. 2 (1994), p. 34-39.
- [75] Josep Maria FRADERA i BARCELÓ. *Indústria i mercat. Les bases comercials de la indústria catalana moderna (1814-1845)*, Crítica, Barcelona 1987; Pere PASCUAL i DOMÈNECH. *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX. Formació i desestructuració d'un sistema econòmic*. Crítica, Barcelona 1990. F. VALLS-JUNYENT. *La Catalunya atlàntica...*, p. 287-415.
- [76] P. VILAR. *Catalunya dins l'Espanya...*, vol. IV, p. 519-535 i 543-546; J. M.ª OLIVA MELGAR. *Cataluña y el comercio privilegiado...*, p. 267-285; A. SEGARRA BLASCO. *Aiguarent i mercat...*, p. 164-166; F. VALLS-JUNYENT. *La Catalunya atlàntica...*, p. 143-252.
- [77] Vegeu un interessant recull d'estudis sobre aquesta relació fins a principis de la dècada de 1990 a Àlex SÁNCHEZ SUÁREZ. «La indianeria catalana, ¿mito o realidad?». *Revista de Historia Industrial*, núm. 1 (1992), p. 213-228.
- [78] Antonio GARCÍA-BAQUERO GONZÁLEZ. «La industria algodonera catalana y el libre comercio. Otra reconsideración». *Manuscrits*, núm. 9 (1991), p. 13-40. També es troben a R. FERNÁNDEZ DÍAZ. *Cataluña y el absolutismo...*, p. 534-535.
- [79] Josep Maria DELGADO RIBAS. «La industria algodonera catalana (1776-1796) y el mercado americano: una reconsideración». *Manuscrits*, núm. 7 (1988), p. 103-116. Josep Maria DELGADO RIBAS. «“El algodón engaña”. Algunas reflexiones en torno al papel de la demanda americana en el desarrollo de la indianeria catalana». *Manuscrits*, núm. 11 (1993), p. 61-83.
- [80] Pel que sembla, al darrer terç del segle, la immensa majoria de les indians produïdes a Barcelona es vengueren dins el mercat peninsular. Àlex SÁNCHEZ SUÁREZ. «La era de la manufactura algodonera en Barcelona, 1736-1839». *Estudios de Historia Social*, núm. 48-49 (1989), p. 77-85 i 92-93.
- [81] À. SÁNCHEZ SUÁREZ. «La indianeria catalana...», p. 217-227.
- [82] En moments de guerra oberta i estroncament del comerç, els cotoners catalans no dubtaren a compensar els talls en el subministrament amb importacions de cotó maltès o llevantí. James K. J. THOMSON. «The Spanish trade in american cotton: atlantic synergies in the Age of Enlightenment». *Revista de Historia Económica. Journal of Iberian and Latin American Economic History*, núm. 26/2 (2008), p. 277-314. Més endavant s'importaria del Brasil o de la costa andalusa. Àlex SÁNCHEZ SUÁREZ i Francesc VALLS-JUNYENT. «El mercado del algodón en Barcelona durante la crisis del Antiguo Régimen (1790-1840)». *Revista de Historia Industrial*, núm. 58 (2015), p. 61-93.
- [83] James K. J. THOMSON. «La política del algodón en la España del siglo XVIII». *Revista de Historia Industrial*, núm. 36 (2008), p. 15-44. Vegeu-ne alguns esments en l'estudi pioner sobre les fàbriques d'indians i el sector cotoner català del segle XVIII a Ramon GRAU FERNÁNDEZ i Marina LÓPEZ GUALLAR. «Empresari i capitalista a la manufactura catalana del segle XVIII. Introducció a l'estudi de les fàbriques d'indians». *Recerques*, núm. 4 (1974), p. 19-57.
- [84] James K. J. THOMSON. «Explaining the take-off of the Catalan cotton industry». *Economic History Review*, núm. 58/4 (2005), p. 704-705.
- [85] Jaume CARRERA PUJAL. *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*. Vol. IV. Bosch, Barcelona 1947, p. 133-137; James K. J. THOMSON. *Els orígens de la industrialització a Catalunya. El cotó a Barcelona*. Edicions 62, Barcelona 1994, p. 89-108; R. GRAU FERNÁNDEZ i M. LÓPEZ GUALLAR. «Empresari i capitalista...», p. 22-23; À. SÁNCHEZ SUÁREZ. «La era de la manufactura...», p. 69-72.
- [86] Mercès a aquestes mesures, la Junta de Comerç calculava que els estampadors catalans podien vendre els seus gèneres entre un 4% i un 6% més barats. À. SÁNCHEZ SUÁREZ. «La era de la manufactura...», p. 73-74.
- [87] À. SÁNCHEZ SUÁREZ. «La indianeria catalana...», p. 219, n. 29.

- [88] James K. J. THOMSON. *Els orígens de la industrialització...*, p. 69-88. Lídia TORRA FERNÁNDEZ. «El consum d'indianes a Barcelona, 1650-1800». *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 17 (2011), p. 283-290.
- [89] J. K. J. THOMSON. «La política del algodó...», p. 23-33.
- [90] Patrick O'BRIEN, Trevor GRIFFITHS i Philip HUNT. «Political Components of the Industrial Revolution: Parliament and the English Cotton Textile Industry, 1660-1774». *The Economic History Review*, núm. 44/3 (1991), p. 395-423.
- [91] Tot i que, en aquest cas, se n'encomanà la direcció a dos tècnics anglesos que s'havien ofert a la Corona. Gonzalo MARTÍN GARCÍA. *La industria textil en Ávila durante la etapa final del antiguo régimen. La Real Fábrica de Algodón*. Diputación de Ávila, Ávila, 1989.
- [92] À. SÁNCHEZ SUÁREZ. «La era de la manufactura...», p. 80-81.
- [93] Manuel ARRANZ HERRERO. «Demanda estatal i activitat econòmica a Catalunya sota els primers borbons (1714-1808)». A: *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Vol. II. Generalitat de Catalunya, Barcelona 1984, p. 259-265.
- [94] David FERRÉ GISPETS. «Exèrcit i negoci. El proveïment militar a Catalunya durant el regnat de Felip V (1700-1746)». Tesi doctoral dirigida per Antonio Espino López i Antoni Simon Tarrés. Universitat Autònoma de Barcelona, 2023; Eduard MARTÍ FRAGA. «El efecto de la política de asientos militares de Felipe V sobre la economía catalana (1715-1725)». A: Joaquim ALBAREDA i Núria SALLÉS (dir.). *La reconstrucción de la política internacional española. El reinado de Felipe V*. Casa de Velázquez, Madrid 2021, p. 283-307.
- [95] Vegeu un repàs historiogràfic sobre aquest àmbit des del segle XVIII fins a l'actualitat a: D. FERRÉ GISPETS. «Exèrcit i negoci...», p. 29-96.
- [96] J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica...*, vol. IV, p. 166-171, 177-178 i 272-286; J. MERCADER RIBA. *Felip V...*, p. 195-217; Manuel ARRANZ HERRERO. «Demanda estatal i...», p. 259.
- [97] Lluís ROURA i AULINAS. *Subjecció i revolta al segle de la Nova Planta*. Eumo i Pagès, Vic i Lleida 2005, p. 38-44 i 50-55. Christopher STORRS. *The Spanish Resurgence, 1713-1748*. Yale University Press, New Haven i Londres, 2016, p. 1-16.
- [98] També serví per a controlar la base de la Royal Navy a Menorca. D. FERRÉ GISPETS. «Exèrcit i negoci...», p. 429-454.
- [99] Rafael TORRES SÁNCHEZ. *Military Entrepreneurs and the Spanish Contractor State in the Eighteenth Century*. Oxford University Press, Oxford, 2016; Agustín GONZÁLEZ ENCISO. «Guerra y movilización de recursos económicos en el siglo XVIII. Un ensayo historiográfico». *Cuadernos Dieciochistas*, núm. 21 (2020), p. 15-43.
- [100] Benet OLIVA RICÓS. «Els proveïdors catalans de l'exèrcit borbònic durant el setge de Barcelona de 1713-1714». *Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols*, núm. 32 (2014), p. 205-248.
- [101] R. FERNÁNDEZ DÍAZ, *Cataluña y el absolutismo...*, p. 468-469 i 516-517.
- [102] J. M. DELGADO RIBAS. «Después de Utrecht», p. 383-384.
- [103] A. SIMON I TARRÉS. *Els orígens del miracle...*, p. 235-236; J. ALBAREDA I SALVADÓ. *Vençuda però no submissa*, p. 88-89.
- [104] D. FERRÉ GISPETS. «Exèrcit i negoci...», p. 469-500.
- [105] D. FERRÉ GISPETS. «Exèrcit i negoci...», p. 1066-1067.
- [106] Eduard MARTÍ FRAGA. «La capacidad de "No poder hacer milagros": Reflexiones sobre el abastecimiento de las expediciones de 1715, 1718 y 1720». *Global Journal Of Human-Social Science Research*, núm. 20, 4-D (2020), p. 37-53. David FERRÉ GISPETS, «El papel de los asentistas catalanes en el apresto de la expedición para la conquista de Orán (1732)». A: Alberto GUERRERO MARTÍN (ed.). *Imperialismos y ejércitos*. Universidad de Granada, Granada 2020, p. 349-367; Agustín GONZÁLEZ ENCISO. «La Marina a la conquista de Italia, 1733-1735». *Revista de Historia Naval*, núm. 69 (2014), p. 15-35.
- [107] A. GONZÁLEZ ENCISO. «Guerra y movilización...», p. 26-30; D. FERRÉ GISPETS. «Exèrcit i negoci...», p. 1063-1064.
- [108] Jordi CASAS I ROCA. «L'endeutament dels municipis catalans en l'edat moderna (segles XVII i XVIII)». *Revista de Dret Històric Català*, núm. 20 (2021), p. 11-85.

NOTA BIOGRÀFICA

David Ferré Gispets (Sant Fruitós de Bages, 1994) és doctor en història comparada, política i social per la Universitat Autònoma de Barcelona i actualment és contractat postdoctoral a l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra. Els seus camps d'estudi principal són la Catalunya dels primers Borbons, el proveïment dels exèrcits del segle XVIII i el paper que hi tingueren els agents privats. Té diversos articles publicats en revistes indexades i ha participat en nombrosos congressos nacionals i internacionals. La seva tesi, «Exèrcit i negoci. El proveïment militar a Catalunya durant el regnat de Felip V (1700-1746)», ha estat guardonada en la trentena edició de les Beques Notari Raimon Noguera i es troba en via de publicació.